

# Janžekovičev prevod *De ente et de essentia* v luči besedotvornega in besedoslovnega standarda sodobne knjižne slovenščine

BOŠTJAN TURK

Janez Janžekovič je v BV /I.XXXVIII, št. 4/separat// priobčil prevod Akvinčevega *De ente et de essentia*, ki je vsebinsko sicer veren odraz izvirne predloge, v svoji ubesedovalni strukturi /gre predvsem za besedotvorno in besedoslovno jezikovno plast/ pa mestoma kaže resne pomankljivosti, nastale kot posledica neupoštevanja oz. odsotnosti odgovarjajoče terminološko- normativne podlage.

Seveda Janžekovičevega prevoda ni mogoče videti zunaj domače neosholastične jezikovne tradicije, ki so jo polpretekli dobi oblikovali eminentni predavatelji ljubljanskega bogoslovja /Fabjan, Jerše, Ušeničnik/, za današnje stanje knjižnega jezika pa je zastarela in pretežno neuporabna /kroatizmi, slavizmi, nestandardizirano besedotvorje: razvidno iz nadaljevanja/.

Zato kritika Prevoda prvenstveno /četudi implicitno/ meri nanjo, njen namen pa je - ob napovedi integralnejših prevodnih projektov /*Summa theologica*, pa tudi širše/, za katere se je že oblikovala ustrezna delovna koordinacija - prispevati h konvencionalizaciji domačega izrazno-pojmovnega sistema, skladnega s splošnim normativnim vzorcem sodobne knjižne slovenščine.

Njena temeljna namera je zato na nekaterih ključnih terminoloških enotah, ki jih po tradicionalnem jezikovnem modelu povzema Prevod, pokazati, v čem utegnejo biti s stališča današnjih normativnih predpisov sporni ter neprimerni za širšo rabo.

Četudi velja samo leksikalni strukturi - pa še tu se omejuje le na najsplošnejše izrazje - morda ne bo pretirana ocena, da utegne - seveda v posameznih segmentih - predstavljati zanimivo teoretično iztočnico za nadaljne prevodno delo na Tomažu Akvinskem.

## II.

Kot korelat podstati /*substantia*/ se v besedilu uveljavlja "pritika" /*accidentia*/, izraz pa se tudi popridevlja in uporablja v odvisnih sklonih množine, tako, da je najti zveze kot: "pri pritičnih likih, s pritičnimi razlikami ipd., ki govore za jezikovno neuglajenost, sporne pa so tudi z besedotvorno- pomenoslovnega stališča. "Pri-tika" izvajamo namreč iz "pri-takniti", tj., "približati do te mere, da pride do dotika" /SSKJ/, možna pa je tudi sinonimna izenačitev, tj., "pritakniti" je moč v vsakršnih sintaktičnih legah pojasnjevati oz. nadomeščati

z "dotakniti". Če bi semantiko obeh izrazov konsekventno zaostri, bi postalo očitno, da "pritika" na mesto akcidence ne sodi, saj ta pomeni lastnostne kvalifikacije, ki nekaj kot tako opredeljujejo, po čemer tisto kot tako jè. Te stvarjem niso zgolj vzporejene /pritaknjene/, temveč so njihova inherentna sestavina, četudi so glede na ontometafizično strukturo drugotnejše od substanc. Vendar so od njih neodvojlive, ni si jih mogoče misliti ločeno, vselej "so" hrati z njimi. Če pravimo, da "so" namesto da bi zgolj pritikovala, se tu že obrisuje nova terminološka rešitev, ki jo nudi jezik in njegove zakonitosti. Namreč: temeljna forma lastnostne karakterizacije v jeziku je predikacijska sintagma, ki središči v povedku /biti/, po katerem se lastnost - ta pa se izvorno nahaja v pridevniški besedi /sicer jo funkcijsko lahko zastopajo tudi drugi stavčnočlenski elementi/ - prenaša na osebek. Ker je razmerje substance ter akcidence analogon /model/ odnosa med konstituenti predikacijske skupine, bi najustreznejše domače poimenovanje za akcidence bilo "pridevek". Izraz dobro konotira področje jezika, iz katerega je izšel, a je od uveljavljene jezikoslovne terminološke oznake /pridevnik/ ustrezno razločen.

Tudi če ga motrimo s pomenoslovne strani, pridevek bolje kot "pritika" posreduje vsebino lat. akcidence, saj se deti oz. dati že brez poprejšnje specializacije tj., podrobnejše odreditve pomena uporablja v smislu narediti, ustvariti čemu kako lastnost, prim. "dati čemu dokončno podobo", "pa dati besedi nov odtенок", ipd. za pritakniti seveda ugotovimo, da je v to smer docela neoznačen, kako sporen pa utegne biti motivacijski postopek, pa dobro kaže ravno primer "Janžekovičeve" "pritike".

Tako pridevek nam. pritike, možna pa je tudi adjektivizacija, in sicer: prideti liki, pridete razlike, če se le dobro zavedamo v prejšnjem odstavku izpostavljene razlike med sestavotvornimi elementi vsake od zloženk.

Nadalji izraz, ki ga prevod uveljavlja, je "podklad", moška oblika za "subiectum". Prepričati se je, da tudi zanjo v slov. jeziku ni prave osnove. Glede na strukturo sestavin je veren odraz lat. predloge, je kalkiran, take tvorbe pa so sporne, saj nastajajo mimo uveljavljenih formatornih modelov. Tudi za spol se zdi, da je neposredno prenešen iz matičnega jezika in ker se "podklad" v slovenščini ne da ospoliti na izvorniku odgovarjajoč način, se je stvar pač rešila s približkom, tj. izrazila v moški obliki. V nekaterih sintaktičnih zvezah besedila "podklad" ni mogoče spolsko identificirati /kadar v edninskem imenovalniku nastopa gol, brez prilastkov ali neprilastkovno/, nevzdržno kakofon pa je vselej, ko se pojavlja v kompleksnejših besednozveznih povezavah: npr.: "odnos podklada do njegovih dejavnosti /str. 62/", ipd.

Naša ocena je, da lat. subiectum sploh ni potrebno prevajati saj se je oblikoslovno in -glasno prilagojen, v sl. jeziku že dodobra ustalil /subjekt/. Dodaten razlog pa je, da "subjectum" v sebi združuje cel niz pomenov: tako sta to stavčnočlenska ter logična kategorija /osebek/, z istim izrazom označujemo nosilca ontoloških doživljajev in zavesti /jaz/, uporabljamo pa ga tudi v metafiziki, in sicer v smislu podstat, substance, širše pa tudi na področju prava in lit. teorije. V slovenščini ni ničesar, kar bi moglo zaobjeti celoto semantičnih parametrov lat. "subjectum". Morda mu je najbližje osebek /kot stavčni člen/, vendar je tudi ta parcialen ter interferenten. Parcialen zato, ker se njegove rabe v metafizično-ontološkem področju da upravičevati, interferenten pa, ker zaradi funkcijske neustaljenosti dozdevno predstavlja tudi one segmente pomena, v katerih zanj izvorno ni mesta.

Ravnotako se zdi pomankljivo premišljeno tvorjenje pridevnika. Na to nas navajajo oblike bistvenosten za essentialis, -e /v zvezah differentiae essentiales/ ter likoven za formalis, -e /v opoziciji materiale:formale/.

Essentialis je prvostopenjska izvedenka iz "essentia". Od matičnega izraza se razlikuje besednovrstno, pa glede na stavčne službe, ne v pomenu. Bistvenost, iz katere je bistvenosten izšel, pa bistvu terminološko ni istoznačna, četudi je temu v nespecializiranih, občevalnih zvrsteh jezika pogosto tako. Razliko med njima pojasnjujemo na način, da gre pri bistvenosti za intenzitetno stopnjevanje pomena v bistvu, kar je zadosten razlog za dejansko semantično diferenciacijo. Bistvenosten bo tako vselej sodil k bistvenosti, ne k bistvu, kajti besedotvorbeni postopek udeležene elemente zgolj združuje v sintetičnejše povezave, njihovih matic pa nikdar ne preopomenja. Bistvenosten za bistven je najverjetneje nastalo zaradi spregleda zvrstne razslojenosti jezika, tj., dejstva, da nižji jezikovni registri mnogokrat uveljavljajo istovetnost med tistimi enotami besednjaka, ki v zahtevnejših, strokovnih zvrsteh nastopajo oddvojeno ali tam celo odsostvujejo.

Nenazadnje je na mestu tudi vprašanje, kako smiselne oz. koliko povedne so tvorbe kot je bistv-en-ost-en, ki jih ne izpričujejo niti temeljni normativni priročniki /SSKJ/. Že podstava sama zveni blede in hudo literarno, sporna pa je tudi z vsebinskega stališča: namreč kreptivi besednega pomena prvenstveno služi skladenjsko okolje, ne brezkončen besedotvorbeni proces. Tako bo npr.: "iskanje pravega bistva naroda" ali vera je v svojem najglobljem bistvu osebna odločitev" /oba primera po SSKJ/ vedno zvenelo pregantnejše kot "bistvenost vere je v osebni odločitvi" ipd. Vse navedene slabosti pa izpeljava še stopnjuje, zato je utemeljeno sklepati, da bistvenosten lat. essentialis ne more ustrezno zastopati ter da ga je vselej nujno korigirati v bistven.

Opořečno je slovenjen tudi formale. Vzrokovala ga je slepa besedotvorbena analogija, ki pravi, da, če "forma" da lik potem iz "formale" nujno sledi lik-ov-en. Tak način izpeljave je živ in večinoma uporaben, ni pa vedno mogoč. Tako tudi v pričujočem primeru, razlog pa je, da je likoven že zasedeno in pomeni tisto, kar se nanaša na umetnost oblikovanja in upodabljanja, npr. likovna stvaritev. Ker se povezanosti s tem, kar imenuje podstava "lik" ne da izraziti drugače kot s pripono -oven/-a,-o/ /v misel nam hodi še morfem -ov, vendar je ta namenjen izražanju svojine in tako neuporaben/, sledi, da "lika" v smislu "formalis, -e" ni mogoče ustrezno adjektivizirati. Pa po tem tudi ni pretirane potrebe, kajti lastnostni pridevnik pomeni toliko kot odgovarjajoča roditeljska zveza in zadrega je odpravljena brž ko se likoven umakne ustrezni predložni ali brezpredložni roditeljski sintagmi, tj. lika oz. od lika, konkretno mesto "differentia vero ab eo quod est formale in ipsa" pa se namesto z "razliko pa iz tega, kar je likovnega v njej" prevede "V.../ kar ima v nji vlogo lika.

Ob tej priložnosti je treba tudi premisliti ali je lik v resnici primeren sl. ustreznik za lat. "forma" ali pa utegne v tej vlogi biti kako sporen. "Forma" nam oznamuje način, kako je snov oblikovana, kako se iz možnosti udejadi v realnost. Je eden temeljnih izrazov, pomenjujoč določujoče počelo, prvobitni ustrojni princip vsega, kar jè. Lik v prim. s "formo" seveda izraža dosti manj. Prinaša zgolj informacijo o vnanji podobi, o grafični strukturi linij, ki nekaj oblikujejo; služi vizualizaciji ter bolj kot v metafiziko sodi k matematično-geometričnim vedam. V tem smislu nastopa tudi kot terminološka enota v čisto praktičnih disciplinah, npr. v smučarski akrobatiki, kar je razlog, da ga celo v SSKJ v funkciji fil. kategorije ni najti.

Lik je torej nezadostna ustreznica lat. "formi", zato se je potrebno ogledati po novi term. rešitvi. Najpriročnejša je gotovo tujka sama, tj. forma in njen pridevnik formalen, ki sta se v jeziku že dobro prijela. Moč pa je seveda razmišljati naprej in iskati tak domač izraz, ki bi vsebino lat. najverneje odrazil. Če nam forma velja za integralen zbor distinktivnih lastnosti, ki nekaj strukturirajo, določajo ali odredajo, potem bi bilo treba rešitev iskati v

izrazih kot sta "odrednica" ali "odredilo". Slednji se zdi primernejši, saj arhaičnost srednjepolske končnice dobro ponazarja, da gre za primaren, protokonstitutiven pojem, za enega najprvotnejših v filozofskem izrazju. Tako odredilo za "forma" ter "odredilen" za pridevniško obliko, mesto "quod est formale in ipsa", pa bi prevedli s "kar je v njej /sami/ odredilnega", če pa to ne zveni dovolj določno, pa se ohrani roditeljski sklop, tj., "kar ima v nji vloga odredila.

S formo se tudi zaključuje pregled najspornejših mest Janžekovičevega prevoda, in čeprav bi bilo moč izreči še nekaj nadaljnjih pripomb /npr. zakaj za "animalitas" živalnost //! nam. živalskost, , za "lapideitas" "kamenenost" namesto kamnenost /lapis ni kamnina temveč kamen/ /oboje str. 62/, pa za "humanitas" /generično/ človečnost nam človeškost /raznomenstno/, pa čemu "predicare" domačiti z "dopovedati nekaj o nečem" /tudi raznomenstno/ in nenazadnje, zakaj v mnogokaterem od zloženih stavkov prihaja do pomankljivih vidskih korelacij, se naša ocena tu končuje, saj je večidel navedenega izrazja za splošni terminološki ustroj drugotnega pomena in za oblikovanje ustrezne norme tako manj bistven, dodaten razlog pa je, da gre v precej primerih preprosto za napake, ki bi terjale lektorsko korekcijo /npr. besedotvorna osnova "žival-en/-a, -o/ za "živalnost" sploh ni eksistentna, pri teh pa se muditi nima pomena.

Ob koncu izrazimo željo, da smo zadosti natančno razgrnili, koliko jezikoslovne volje in preudarka terja načrtovanje področne terminologije, še posebej, če se ni moč opreti na ustaljeno in jezikovno nesporno tradicijo. Če naj /sv./ Tomaž v resnici doživi renesanso v slov. prostoru, bo najprej potrebno konvencionalizirati domači izrazni sistem, v njem pa premisliti, kako bi naprimerneje prevajali vsako od lat. terminoloških enot, hkrati pa seveda iskati analogije z jeziki, v katerih se je tomizem že uveljavil.

Bodi pričujoča kritika poskus v pravi smeri.